

BIBLIOGRAFIE

1. Biblia sau Sfânta Scriptură. Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a prea fericitului părinte TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod. Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române. București, 1988.
2. MINULESCU, I. *Într-un bazar sentimental*. Antologie și cuvânt introductiv de Mircea Braga. Chișinău: Hyperion, 1992.

SIMBOLURI ZOOMORFE ÎN POEZIA LUI DUMITRU MATCOVSCHI

*Smolnițchi Dumitrița, dr., conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău*

CZU: 821.135.1.09

Abstract

In this article we propose to present an attempt to enter into the essence of the issue of the zoomorphic symbol in the poetry of Dumitru Matcovschi. We mention that the symbol is not a generally valid convention, it is not a universal means of representing the world. The symbol is fluctuating and dependent on the context in which it operates, it always responds to a mentality, to a knowledge that gives it a certain meaning valid only in that cultural, historical, political, ideological climate that generates it. The same animal symbol can send different messages, sometimes diametrically opposed, depending on the context in which it was placed.

Key-words: symbol, zoomorphic symbol, poetic context, symbolic value, folkloric/ poetic connotation.

Poezia lui Dumitru Matcovschi, de confesiune intimă, de atitudine etică sau civică, mobilizatoare și combativă cucerește prin claritatea discursului, prin armonia sonorităților și a sentimentelor. Referindu-se la activitatea scriitorului, criticul literar Eliza Botezatu menționează „polivalența înzestrării: D. Matcovschi a scris poezie, proză, drame, literatură pentru copii, publicistică...; legătura de continuitate dintre genurile și speciile abordate; o legătură la nivelul motivelor și al mesajului, la nivelul formulei artistice și al tipologiei personajelor. Apoi, purtând marca creatoare a generației pe care o reprezintă (60-știi), scriitorul a scris totdeauna cu conștiința apartenenței de neam, dar și cu conștiința destinului acestei generații, un destin dramatic, care merită să fie analizat” [1, p. 12]. Totodată, poetul își definește o conduită stilistică, o geografie lirică, o tonalitate, făcând uz de anumite simboluri esențiale. Constantele imaginarului poetic la care recurge D. Matcovschi sunt esențiale, cu ajutorul cărora recrează pe cale poetică un univers potrivit idealurilor sale etice și estetice. Impunător, în acest sens, este un sistem de imagini ce aparțin domeniului naturii, care, convențional, pot fi împărțite în câteva sfere: lumea vie (plante, animale, păsări, insecte, reptile etc.), stihiiile (apă, pământ, aer, foc), elemente cosmice (soare, lună, stele). Toate aceste elemente se află într-o permanentă interacțiune, se completează reciproc, se combină pentru a oferi o imagine complexă a universului și pentru a defini locul omului în acest univers.

De notat că simbolul nu reprezintă o convenție general valabilă. El este fluctuant și dependent de contextul în care funcționează. Simbolul nu este un mijloc universal de reprezentare a lumii; el răspunde întotdeauna unei mentalități, unei episteme care îi imprimă un anumit sens valabil doar în acel climat cultural, istoric, politic, ideologic care îl generează. De notat că aceeași formă simbolică poate transmite mesaje diferite, uneori diametral opuse, în funcție de contextul în care a fost plasat. Un exemplu binevenit în acest sens este contextul mito-religios, în care bestiarul binelui și al răului, cel al lui Hristos și cel al lui Satan își împart protagoniștii: același animal poate apărea atât într-o tabără, cât și în alta. Astfel, inorogul este imaginea pericolului, a amenințării diabolice, dar și o imagine a sacrificiului lui Iisus; corbul poate fi o pasăre de rău augur, un simbol al morții (cel mai adesea), dar și o prezență pozitivă,

atunci când se află în compania unor sfinți precum Ilie; șarpele este imaginea consacrată a diavolului ispititor, dar și imaginea lui Hristos în anumite contexte etc.

Dacă vom privi în retrospectivă evoluția imaginilor poetice din opera lui Dumitru Matcovschi, vom observa, pe de o parte, o fidelă constanță a acestora, dar, pe de altă parte, și o continuitate progresivă, transformarea lor în funcție de evoluția poeziei autorului, mai mult sau mai puțin condiționată de metamorfozele spirituale și social-politice ale epocii în care a trăit autorul.

Ne vom concentra asupra simbolului zoomorf.

O bună parte dintre simbolurile animaliere pe care le regăsim în poezia lui Dumitru Matcovschi coboară direct din folclor. Iată imaginea nobilă a unui **cal**: „*Cumpăr, cine vinde, / cal de călărie, / să-l hrănesc din palmă / și din pălărie. // Dar să fie calul / bidiviu de rasă / și țintat în frunte / cu o stea frumoasă. [...] Și să știe, mândru, / a mă scoate-n lume / repede ca gândul / și dansând anume...*” (*Cal de călărie*). Dialogul cu înaintașii, specific poeziei lui Matcovschi, transpare în versurile: „*Și la fel să știe / a-și iubi stăpânul / ca-n povestea ceea / cu Harap și Spânul*”.

Se spune că „pe cal l-a făcut Dumnezeu, ca să slujească gândul omului, din care cauză ori omori un om, ori un cal tot una este; calul poate ghici ori presimți intruziunea demonilor malefici, simte puterea răului și poate indica locul unde se ascunde strigoii, punându-se astfel în evidență dimensiunea sa sacralizatoare, în sensul purității magice și ceremoniale; pentru calitățile și priceperea sa, calul este deosebit de prețuit, românii afirmând că este cel mai frumos, mai nobil și mai deștept dintre toate animalele” [2].

În poezia *Pegas*, imaginea calului mitic se identifică cu cea a călărețului care este însuși poetul: „*Cal cu șapte inimi / Zboară peste creste.// Are calul coamă / Lungă, de mătăasă, / Ci mă țin de coamă / Și nimic nu-mi pasă.// Îi răsar în cale / Rătăcite stele / Și devine zborul / Crâncen printre ele.// Mă aplec spre șoaptă / Și spre mângâiere, / Nu mai are calul / Forță de-nviere*”. E o alegorie a lipsei de inspirație, a imposibilității de a crea: „*Zborul nu mai este / zbor de înălțare, / Ci e de cădere / în ocean, în mare*”.

Simbolismul lui Pegasus variază în timp. Dacă la început, acesta era doar expresia înțelepciunii și faimei, treptat el devine un simbol al poeziei. Pegas este considerat creatorul unor surse în care poezii vin să se inspire. Tocmai de aceea, când calul „*spune-n lacrimi, / auzit de nimeni: / „S-au topit ca ceara / cele șapte inimi*”, poetul e gata să-i ofere propria inimă, doar pentru a nu lăsa inspirația să moară: „*Și atunci, din teamă / Că mă sting, mă nărui, / Eu îmi spintec pieptul, / Inima să-i dărui*”.

Un proverb ne spune că nu există legătură mai strânsă decât aceea dintre cal și călărețul său. Calul rămâne un bun prieten stăpânului său și atunci, când, prin hazardul istoriei Basarabiei, stăpânul devine slugă, iar sluga aspiră la rolul de autoritate suverană: „*Tu, căluțul meu, mă iartă,/ că te-ncalec și te mân,/ ci eu nu mai sunt stăpânul, da sunt slugă la stăpân*” („Cal de călărie”).

Această imagine a calului se opune celei a câinelui/ javrei/ potăii – masca simbolică a lingăilor ce aspiră la putere, a trădătorilor de neam și de țară, a slugii zeloase de a deveni utilă noilor stăpâni: „*Latră câinii de un secol, / latră de o veșnicie./ Poate latră de plăcere, poate latră de urât./ Își câștigă astfel osul / și nimic nu vor să știe:/ rostul câinelui pe lume / e să latre și atât*” („Câinii”).

Deși, în opera lui Dumitru Matcovschi există o relație echilibrată între conotația folclorică a simbolului zoomorf și cea poetică, menționăm totuși că decodarea exhaustivă a

valorii simbolice a termenului poate fi făcută doar în contextul poetic care nuanțează și îmbogățește semnificația acestuia. În această ordine de idei, în folclor, câinele, întotdeauna fidel, este imaginea exemplară a prieteniei, a devoțiunii, în poezia lui D. Matcovschi este valorificată, de obicei, conotația negativă a acestui animal care reprezintă ipostaza domestică a lupului, a celei mai aprige și haine viețuitoare a pădurii; câinele care slujește pe oricine îi întinde un os. E o imagine agresivă, deviantă de la cea obișnuită a câinelui – prietenul omului. „Deviantul poartă diferite măști, care sunt tot atâtea definiții morale: impostori, pigmei, cameleoni, gurmanzi, coțcari ori, în spiritul lingvistic al originilor sale alogene, bezbojnici. Având o rădăcină comună, „din neamul lui Cain”, uniți într-un plural obligatoriu, ubicuu, ei „vin lăcuste, ca barbarii, de-o veșnicie vin și vin”, infiltrându-se în voința de identitate, fisurând-o, slăbind-o până la anihilare. Nu mai este vorba de o putere străină agresivă, cu care „stăpânul casei” (stăpân, totuși!) să lupte „haiducește”, „piept la piept”, ca într-o baladă. E o forță oarbă, devastatoare, o energie colectivă malefică, inexorabilă” [3, p. 10]: „*Pe la munte, pe la mare,/ pe aici, pe nu știu unde,/ pe aproape, pe departe,/ pe la Nistru, pe la Prut,/ printre cruci, printre morminte,/ latră câinii pe-ntrecute/ și cum latră – stea polară/ uite-o-n hăuri a căzut// (...) Latră câinii, răi. Iar pruncul/ lângă pieptul mamei plânge./ Latră câinii, turbi. Iar șoapta/ se preface-n țipăt crunt./ Latră câinii, lupi. Iar mâna/ gâdelui de gât ne strânge./ Cine să te mai ajute?/ Frații unde se ascund?// Latră câinii nebunește./ Răgușesc, dar tot mai latră./ Umblă haită, grași ca lutul,/ javre leneșe, potăi./ Dorm stăpânii ca stăpânii,/ vânzători de neam și vatră:/ ce le pasă că-i de piatră/ lacrima din ochii tăi?”*

Citând aceste versuri, exegetul creației matcovschiene, Andrei Țurcanu, notează: „E o maladie omniprezentă, un morb general care reclamă alte unelte de reacție lirică, de atenționare și mobilizare națională decât cele folclorice” [3, p. 10].

Aceeași idee comportă și vechiul subiect „Lupul și Mielul”, relevant în timpurile străvechi (pentru prima dată este valorificat de fabulistul antic grec Esop) și care nu și-a pierdut relevanța nici azi. Dumitru Matcovschi revalorifică acest conținut axat pe cele două simboluri zoomorfe: „*Un lup. Ca lupii toți, simbol. / Același, vechi, de suflet gol. / Într-un porcan de fân avea / culcuș, era și nu era. // În voia lui era, în rost,/ întotdeauna cum a fost. / Atotstăpân era. Temei. / Unde sunt lupi, mai sunt și miei. // Vine, la el, vine un miel / și îl întreabă fel de fel, / ca mielul, blând, nevinovat. Nu, lupul nu s-a îndurat*” („Mielul”). Mesajul e transparent: lipsa drepturilor unui om simplu în fața puterilor care sunt: „*Nazâr. Bătrân. Ar fi putut / să fie tânăr, eu n-am vrut. / De unde tânără o fiară? / Sortit era, mielul, să piară*”. Cei care au mai multă putere nu trebuie să-și explice comportamentul sau să-și caute scuze. Valoarea poetică a simbolului zoomorf este accentuată prin opoziția dintre blândețea mielului și brutalitatea lupului.

Subiectul este reinterpretat într-o altă poezie. „Mai-marii”, „conducătorii lumii” schimbă masca lupului pe una mai puțin voalată – a monstrului: „*Nu iartă monstrul, ne-ațintește, cum i-e felul, / așteaptă să te nărui, așteaptă să decad; / când bate miezul nopții, rânjește, taie mielul, / bea sânge, botu-și linge: „Hristos a înviat!”*” („Monstrul și mielul”).

O expresie a sălbăticiei absolute este și masca vânătorilor (haini ca lupii) care se opune, de această dată, imaginii căprioarei/ ciutei: „*În zori și de cu seară, / morocănoși, posaci, / pândesc o căprioară / cu mâna pe trăgaci.[...] // Apare ciuta blândă, / cu pușori, cu trei. / Îngenunchează, sfântă, / lângă izvor, sub tei. // Ei sar, o înconjoară, / răsar de peste tot, / cu patul o doboară, / cum vor și cum socot. // O duc într-o poiană. / S-au înțeleș. Aici / o-mpart și mai cu seamă / o sfâșie, voinici*” („Vânători”).

În folclor (colinde, orații de nuntă), căprioara este o alegorie, care o reprezintă pe mireasă, inocența și candoarea acesteia. Prin transfer în plan poetic, imaginea ciutei întruchipează o lume pașnică, armonioasă, idilică, iar cea a vânătorilor – realitatea cinică, impudică: (Vânătorii – n.a.) „*Se-ntorc târziu acasă, / bătuți de gânduri par, / iar dis-de-diminează / încarcă arma iar*”.

Țâncul / cățelul pământului – un alt simbol zoomorf – un mamifer asemănător cu cârțița, cu ochii ascunși sub piele, care trăiește sub pământ și se hrănește mai mult cu rădăcini. Legenda spune că, în vremuri îndepărtate, era și el un câine ca toți câinii și păzea gospodăria unui bogătan. Într-una din călătoriile lui pe Pământ, Împăratul Cerurilor a luat înfățișarea unui moșneag zdrențaros și s-a oprit la poarta bogatului. Acesta, fără să-l mai întrebe ce dorește, a asmuțit câinele pe el. Când Tatăl Ceresc l-a privit, bogatul s-a prefăcut în scrum. Iar când Domnul s-a uitat și la câine, acesta a orbit, s-a făcut mai mic, de frică, și a intrat în pământ. De atunci, cățelul pământului sau orbetele pământului duce o viață subterană, pe lângă cimitirele din afară satelor, în preajma stâlpilor, crucilor și troițelor de hotare.

În mentalitatea tradițională românească, țâncul pământului (ca și cârțița) este asociat cu spiritele malefice, infernale, demoniace, pentru că fuge de lumină. Lătratul lui strident vestește moartea sau alte nenorociri pe capul celui care îl aude la miezul nopții. Aceste semnificații rămân valabile și în poezia matcovschiană: „*Rod, vremea lor, / se-aud cum rod, / țâncii pământului rod / tot. // Mă țin cum pot. / Aștept lumina. / Dar ei tot rod. / Tot rădăcina*” („Țâncii pământului”).

Simbolurile zoomorfe la care ne-am referit până acum sunt caracteristice poeziei satirice, „o poezie pătimaș-angajată și combativă, de un curaj inegalabil, magistral problematizată și dialogată, demascatoare și persuasivă” [4, p. 22]. Imaginarul poetic este axat pe sugestia metaforică de factură folclorică, anforele și epiforele cu funcție compozițională, arta retorică ingenios articulată, care știe să conjuge tensiunea discursului publicistic cu voluptatea vocabulei simple.

În metafora coborâtoare din simbolurile zoomorfe aflăm expresia deprecierii și a stării de furioasă nemulțumire. Șirul acestor simboluri cu valoare satirică este completat de imaginea animalelor exotice, absente în folclorul românesc, precum e camelionul – simbol al disimulării, al minciunii, al instabilității și al neîncrederii. Imaginile poetice se axează pe capacitatea camelionului de a se adapta la mediu prin schimbarea culorii: „*Violetul trece-n galben, / Galbenul la rândul-i trece / Într-un verde de urzică, / Cel mai verde și mai rece... [...] // Se ascund camelionii / Pe aici și pe departe – / Într-o vorbă nerostită, / Într-o pagină de carte, / Într-o umbră de idee / Care e nemuritoare, / Într-o noapte nedornită, / Într-o zi de sărbătoare. // Cine-i vede, dacă-i vede? / Omul are griji, firește, / Și cu grijile se luptă / Și luptând, îmbătrânește, / Pe când ei, de la o parte / Urmăresc încăierarea, / Nu cumva să-i afle vremea / Că nu și-au schimbat culoarea*” („Cameleonii”).

Simbolul camelionului apare și în poezia *Neioni*, alături de alte determinative sugestive. „Într-o cheie cu totul originală, inventivă sunt vizați, acei indivizi moldoveni care, prin păcatele săvârșite, nu au dreptul să poarte frumosul nume arhetipal de Ion, din cauză că, în realitate, ei s-au dovedit a fi niște „neioni” [4, p. 22]: „*Ion necreștinul/ Ion arlechinul/ Ion mandarinul/ Ion pelerinul/ Ion pelinul/ Ion mărăcinul/ Ion mirmidon/ Ion știetoate/ Ion vedetoate/ Ion lingetoate/ Ion vindetoate/ Ion numaipoate/ Ion oaseroade/ Ion **cameleon**/ Ion gurăspână/ Ion anasână/ Ion scuipănfântână...*” Autorul neagă cu vehemență cameleonismul contemporan, care constă în schimbarea aparenței și mascarea esenței.

Aceste simboluri zoomorfe se nasc din „determinări temperamentale, ca o reacție spontană, firească a omului căruia îi repugnă fariseismul, servilismul, politicianismul corupt. Apoi reacțiile protestatate sunt impulsionate de deviațiile epocii – o lume a conformismului, o realitate impusă, fără principii, înșelătoare...” [1, p. 16].

Un simbol zoomorf emblematic e cel al zimbrului / bourului. În poezia civică, această imagine devine expresie artistică a noțiunii de patrie: „*Am vrut să desenez un cap de zimbru,/ un cap de zimbru numai, dar am pus,/ abia am pus creionul pe hârtie / și mâna dreaptă nu mi s-a supus.// Trecu-i atunci creionu-n mâna stângă / și desenai cu stânga, ucenic,/ dar desenai un cap de zimbru straniu:/ c-un singur corn și-acela mult prea mic*” („Cap de zimbru”). Simbolul certifică originea, întemeierea și vechimea Moldovei. Capul de zimbru „*c-un singur corn și-acela mult prea mic*” este imaginea alegorică a Moldovei de dincolo și de dincoace de Prut, care nu mai este un tot întreg ca pe timpul lui Ștefan cel Mare. E un simbol axat pe conștiința rădăcinilor străbune, a perpetuării și continuității.

Așadar, Dumitru Matcovschi mizează pe simbolul zoomorf ca modalitate concentrată și plastică de exprimare a unui mesaj general-uman.

BIBLIOGRAFIE

1. BOTEZATU, ELIZA. Scriitorul în timp. Configurarea unei formule artistice. În: „*Academos*”. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 3 (14), octombrie 2009.
2. ANTONESCU Romulus. Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești (ediție digitală, 2016) <http://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Dictionar-de-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti-c.html>
3. ȚURCANU, ANDREI. Poetul și furnicul din ochiul lui Buddha. În: „*Academos*”, nr.3 (14), octombrie 2009.
4. DOLGAN, MIHAI. Dumitru Matcovschi – un poet pătimaș al dorului. În: „*Academos*”, nr.3 (14), octombrie 2009.

TRĂIRE ȘI RETRĂIRE PE ULIȚA COPILĂRIEI

*Caraman Vlad, dr., conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău*

CZU: 821.135.1.09

Abstract

In the Street of Childhood, as well as in the other texts of Ionel Teodoreanu dedicated to childhood, is painted with great skill, especially in the art of artistic description, the intensity of the child's living and psychological reliving, which emphasizes this age in different situations, marked by the cruel years of war. The work thus becomes one of the saddest artistic evocations of childhood in our literature.

Key-words: living, reliving, age, childhood, description, narration.

În *Ulița copilăriei*, cât și în celelalte texte ale lui Ionel Teodoreanu dedicate vârstei infantile, precum *În casa bunicilor*, *Bunicii*, *Vacanța cea mare* și *Cel din urmă basm* este zugrăvită, cu o iscusință deosebită, mai ales în ceea ce privește arta descrierii artistice, intensitatea trăirii și retrăirii psihologice a copilului, care subliniază această vârstă în diferite situații, marcate de cruzii ani ai războiului. *Ulița copilăriei* devine, prin urmare, una dintre cele mai triste evocări artistice despre copilărie din literatura noastră. Evocarea este marcată de o trăire sufletească intensă, un caz tragic, care prinde rădăcini tari și nu poate fi dat uitării pe întreg parcursul vieții – anume moartea fratelui mai mic. Trăirea este apăsătoare mai ales când acest fapt lugubru are loc la o vârstă fragedă, când omul abia începe să înțeleagă sensurile trăirii vieții pe pământ. În textul povestirii de față această tristețe, durerea sufletească latentă, ca să nu pară prea gravă, este camuflată de autor în personificări, repetiții, metafore, epitete, comparații etc.